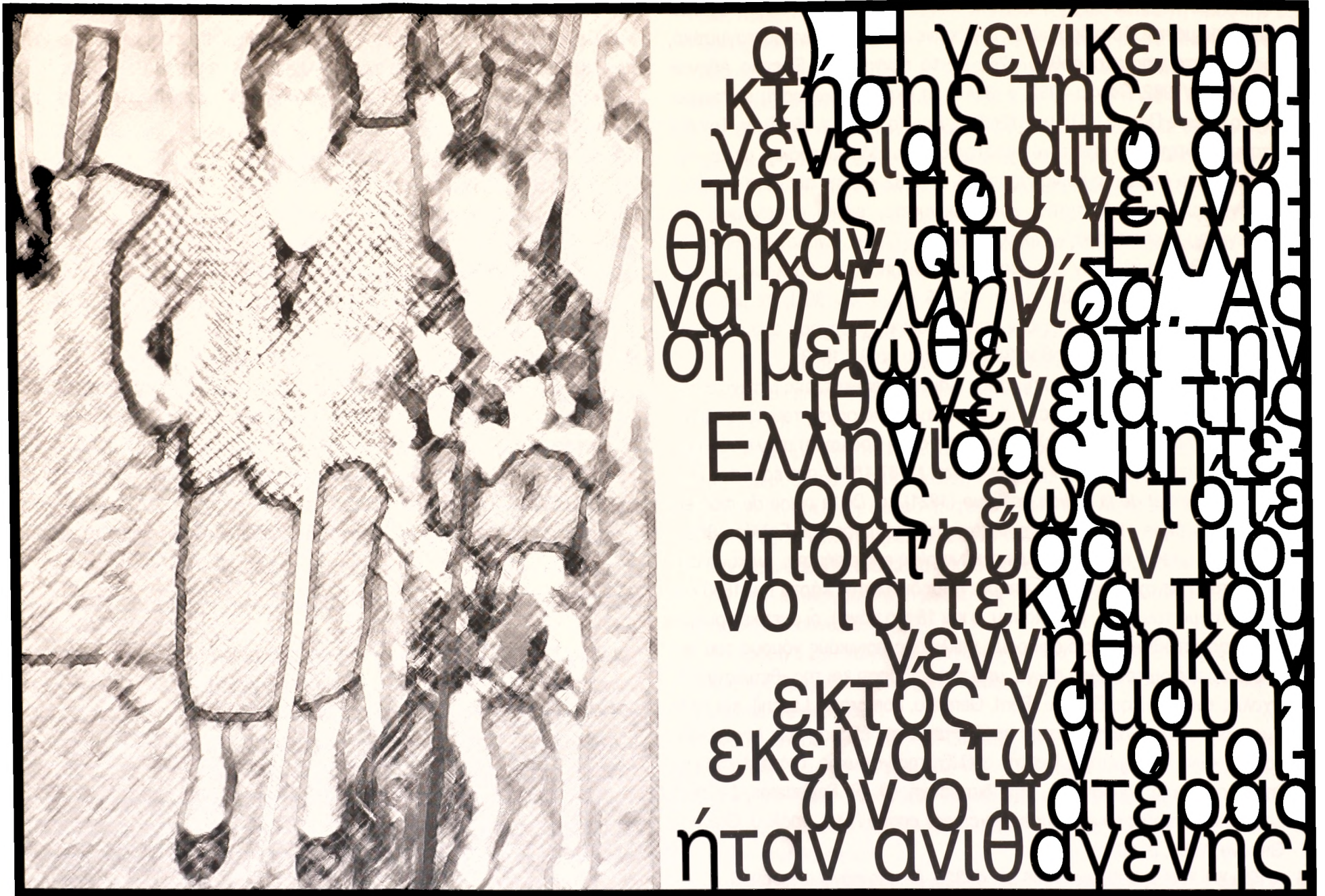

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΙΚΟΣΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑΣ: 1984-2004

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ένας εναλλακτικός τίτλος για το παρόν κείμενο θα μπορούσε να ήταν «η ατελής μεταπολίτευση της ελληνικής ιθαγένειας». Υποστηρίζουμε, δηλαδή, πως η αλλαγή καθεστώτος στο χώρο της ιθαγένειας επήλθε με μια περίπου δεκαετία καθυστέρησης σε σχέση με το πολιτειακό επίπεδο, και επίσης πως η διαδικασία αυτή είναι ακόμη μακράν της ολοκλήρωσής της, εξ ου και η ιδιότητα της «ατελούς».

Στις σελίδες που ακολουθούν θα παραθέσουμε συνοπτικά και θα αξιολογήσουμε τις εξελίξεις στο χώρο του δικαίου της ελληνικής ιθαγένειας αλλά και της συναφούς διοικητικής πρακτικής από το 1984 έως σήμερα. Η εικοσαετία αυτή είναι, κατά την άποψή μας, η πιο σημαντική σε όλον τον πολυτάραχο βίο της ιδιότητας του πολίτη στην Ελλάδα. Καταφέρει και συμπυκνώνει σχεδόν όλες τις στρατηγικές ένταξης και αποκλεισμού που επεξεργάστηκε το ελληνικό κράτος από την στιγμή της συγκρότησής του, όπως αυτές εκφράζονται στις πολιτικές κτήσης, αφαίρεσης και επανάκτησης της ελληνικής ιθαγένειας.

Στο κατώφλι της εικοσαετίας αναγνωρίζεται, έστω και ατελώς, για πρώτη φορά η ισότητα των φύλων στο χώρο της ιθαγένειας, ενώ η ολοκλήρωση της διαδικασίας αυτής θα περατωθεί το 2001. Έως το 1998 –και με ιδιαίτερα εντατικούς ρυθμούς στη δεκαετία του '80– η ελληνική πολιτεία παλεύει δια του περιβόητου άρθρου 19 του πρώην Κώδικα Ελληνικής

Ο Δημήτρης Χριστόπουλος είναι ιδρυτικό μέλος του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ιθαγένειας (ΚΕΙ) να απαλλαγεί από την παρουσία μείζονος πληθυσμού της μειονότητας της Θράκης, αφαιρώντας τις ιθαγένειές του. Ήδη από το 1982 έχει πανηγυρικά δρομολογηθεί ο επαναπατρισμός όλων των πολιτικών προσφύγων – με την εξαίρεση των σλαβομακεδόνων– γεγονός που αυτοδικαίως συνεπάγεται και την επανάκτηση της ιθαγένειάς τους, ενώ από το 1990 και μετά η χώρα έρχεται για πρώτη φορά συστηματικά αντιμέτωπη με φαινόμενα πραγματικής ή πλασματικής παλιννόστησης από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Τέλος, η δεκαετία του '90 αλλάζει ριζικά τον δημογραφικό χάρτη της Ελλάδας, προσθέτοντας στο πληθυσμό της περισσότερο από ένα εκατομμύριο μετανάστες, κάποιιοι εκ των οποίων εύλογα, πλην όμως μάταια, ενδιαφέρονται να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια.

1. Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από μητέρα

Η πιο σημαντική μεταβολή που έχει λάβει χώρα στο δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας έως τις μέρες μας, επήλθε το 1984, με το νόμο 1438 «περί τροποποίησης διατάξεων του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας και του νόμου περί ληξιαρχικών πράξεων». Ο νόμος αυτός επέφερε μείζονες μεταβολές σε ό,τι αφορά το καθεστώς ιθαγένειας των ελληνίδων γυναικών, που για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία, αποκτούν δικαίωμα να μεταβιβάσουν την ιθαγένειά τους στα παιδιά τους. Με το νόμο αυτό λοιπόν, υλοποιήθηκε καταρχήν η συνταγματική επιταγή της ισότητας των δύο φύλων στο πεδίο της ιθαγένειας. Οι βασικές μεταβολές που πρέπει να μνημονευθούν είναι οι εξής:

α) Η γενίκευση κτήσης της ιθαγένειας από αυτούς που γεννήθηκαν από Έλληνα ή Ελληνίδα. Ας σημειωθεί ότι την ιθαγένεια της Ελληνίδας μητέρας, έως τότε αποκτούσαν μόνο τα τέκνα που γεννήθηκαν εκτός γάμου ή εκείνα των οποίων ο πατέρας ήταν ανιθαγενής.

β) Σύμφωνα με τον νέο Αστικό Κώδικα, η μείωση του ορίου της ενηλικότητας για το πρόσωπο που επιθυμεί να πολιτογραφηθεί από τα 21 έτη στα 18'.

γ) Η καθιέρωση του πολιτικού γάμου ως υποστατού σύμφωνα με προηγούμενο νόμο 1250/1982 καθώς έως τότε ο μη ορθόδοξος γάμος έλληνα με αλλοδαπή απέκλειε τα τέκνα του από την ελληνική ιθαγένεια.

δ) Η καθιέρωση της αρχής της ανεξαρτησίας ή ατομικότητας της ιθαγένειας, καθόσον, έως τότε, ίσχυε η αρχή της κτήσης της ιθαγένειας λόγω γάμου. Εδώ λοιπόν, ο έλληνας νομοθέτης προβαίνει σε μια ριζοσπαστική μεταρρύθμιση κατά την οποία «ο γάμος δεν έχει ως συνέπεια την κτήση ή απώλεια της ελληνικής ιθαγένειας», καταργώντας τις προηγούμενες διατάξεις, σύμφωνα με τις οποίες η Ελληνίδα που παντρευόταν αλλοδαπό έχανε την ελληνική ιθαγένεια, εκτός εάν προηγουμένως δήλωνε την αντίθετη βούλησή της, και αντίστροφα η αλλοδαπή που παντρευόταν Έλληνα αποκτούσε αυτοδικαίως την ελληνική ιθαγένεια, εκτός εάν προηγουμένως δήλωνε ρητά ότι δεν το επιθυμεί.

Από υπερβάλλοντα ζήλο, πηγάζοντα από την πολιτική ατμόσφαιρα της εποχής της πρώτης διακυβέρνησης της Ελλάδας από σοσιαλιστικό κόμμα, ο νομοθέτης ερμήνευσε κατά τον πλέον άκαμπτο τρόπο την αρχή της ανεξαρτησίας της ιθαγένειας των γυναικών, η οποία καθιερώθηκε στην απόλυτη μορφή της. Το αποτέλεσμα ήταν πως, για αρκετά χρόνια, οι σύζυγοι ελλήνων πολιτών υπάγονταν στο ίδιο καθεστώς με τα υπόλοιπα πρόσωπα που είχαν καταθέσει αιτήσεις πολιτογράφησης, χωρίς να διαθέ-

τουν κανένα απολύτως συγκριτικό πλεονέκτημα για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας λόγω του γάμου τους με Έλληνα. Η οξύμωρη αυτή κατάσταση θα αρχίσει να διορθώνεται δευτερευόντως το 1993, όταν προβλέφτηκε ότι «ο γάμος με Έλληνα ή με Ελληνίδα συνεκτιμάται» κατά την κρίση της διοίκησης περί της αίτησης πολιτογράφησης² ενώ μόλις το 1997,³ ο έλληνας νομοθέτης προβλέπει τη δυνατότητα πολιτογράφησης στους αλλοδαπούς συζύγους Ελλήνων χωρίς την προϋπόθεση κάποιου χρονικού ορίου πρότερης παραμονής στη χώρα, εφόσον από το γάμο έχει γεννηθεί ένα παιδί. Η γενναιοδωρία αυτή ωστόσο δεν θα μακροημερεύσει καθώς ο νέος Κώδικας Ιθαγένειας που ψηφίστηκε στο τέλος του 2004 προσθέτει στις προϋποθέσεις πολιτογράφησης των συζύγων και τρία χρόνια παραμονής στη χώρα.⁴

Πάντως, η βούληση του νομοθέτη το 1984, που ήταν η διευθέτηση των ζητημάτων ιθαγένειας των Ελληνίδων και των παιδιών τους αναδρομικά, δεν εκφράστηκε με τρόπο ολοκληρωμένο. Έτσι λοιπόν, ο νόμος του 1984, προβλέπει μια μεταβατική περίοδο εφαρμογής των σχετικών διατάξεων κτήσης της ιθαγένειας τόσο για τα παιδιά που είχαν γεννηθεί όσο και για τις γυναίκες που είχαν παντρευτεί πριν από τη δημοσίευσή του (8.5.1984) έως το τέλος του 1986. Κατά την διάρκεια των δύομισι αυτών ετών, οι Ελληνίδες και τα παιδιά που επιθυμούσαν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια μπορούσαν, εφόσον υπέβαλλαν σχετική δήλωση στις ελληνικές αρχές. Πολλοί άνθρωποι ωστόσο, δεν έμαθαν ποτέ ότι τέτοια αποκλειστική προθεσμία είχε θεσμοποιηθεί, με αποτέλεσμα, για πολλούς δικαιούχους η προθεσμία να παρέλθει άπρακτη. Χρειάστηκαν δεκαεφτά ολόκληρα χρόνια, έως τη δημοσίευση του νόμου 2910 του 2001, προκειμένου να καταργηθεί το μη ρεαλιστικό αλλά και βαθιά ανεπιεικές χρονικό όριο που είχε θέσει ο νόμος του 1984, ώστε οι εν λόγω διατάξεις να αποκτήσουν διαχρονικό χαρακτήρα και να ισχύουν χωρίς χρονικό περιορισμό για το μέλλον. Το αποτέλεσμα ήταν μια ραγδαία αύξηση του αριθμού καθορισμού ιθαγενειών από το 2001 και ύστερα, μια αύξηση ωστόσο που στατιστικά μένει αόρατη, καθ'όσον οι ελληνικές αρχές δεν κρατούν κάποια έστω και στοιχειώδη στατιστική απεικόνιση των κτήσεων ιθαγένειας με τη διαδικασία αυτή. Και εάν αυτή η παράλειψη έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990 δεν ήταν τόσο σημαντική, καθώς οι πράξεις καθορισμού της ιθαγένειας ήταν μάλλον ολιγάριθμες, η πτώση των καθεστώτων της Κεντρικής-Ανατολικής Ευρώπης έφερε τη χώρα ενώπιον μάλλον απρόσμενων καταστάσεων. Σημαντικός αριθμός ανθρώπων που εν τω μεταξύ είχαν αποκτήσει τις υπηκοότητες των σοσιαλιστικών κρατών, βρίσκει ευκαιρία όχι μόνο να ταξιδέψει στην Ελλάδα που είχε καταγράψει στην ιστορική οικογενειακή του μνήμη ως χώρα κάποιου προγόνου του, αλλά και να διεκδικήσει νόμιμα την ελληνική ιθαγένεια. Όπως γλαφυρά έχει διατυπωθεί, ξαφνικά όλοι «ψάχνουν τον έλληνα πρόγονό τους».⁵ Το ίδιο ισχύει για γόνους δεύτερης ή τρίτης γενιάς ελλήνων μεταναστών των ΗΠΑ, Αυστραλίας και Καναδά, οι οποίοι αρχίζουν σταδιακά να ανακαλύπτουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που παρέχει μια ιθαγένεια κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε μετοικώντας στην Ελλάδα, είτε κυρίως όχι. Εάν σε αυτούς τους ούτως ή άλλως μεγάλους αριθμούς ανθρώπων προστεθούν και οι λεγόμενοι «παλιννοστούντες» ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ (στους οποίους θα αναφερθούμε στη συνέχεια) τότε καθίσταται σαφές ότι η δεκαετία του 1990 φέρνει την ελληνική ιθαγένεια ενώπιον νέων προκλήσεων, μπροστά στις οποίες πρέπει να επαναχαράξει τις βασικές συντεταγμένες της πορείας της.

2. Η πολιτική της (μη) πολιτογράφησης: «Έλληνας γεννιέσαι, δεν γίνεσαι».

Όταν ο νομάρχης Θεσσαλονίκης είχε δηλώσει, με αφορμή την υπόθεση του σημαιοφόρου αλβανού μαθητή στη Νέα Μηχανιώνα, πως «Έλληνας γεννιέσαι, δεν γίνεσαι», σημαντικό τμήμα των πολιτικών ελίτ στη χώρα αντιμετώπισε τη στάση αυτή ως μια ακόμη ένδειξη ιδιωματούχου ενός γραφικού πολιτικού. Ο νομάρχης δίκιο μπορεί να μην είχε, το δίκαιο όμως της ελληνικής ιθαγένειας την άποψή του επαληθεύει. Τα πράγματα, εάν μη τι άλλο, αυτό μαρτυρούν.

Έχει επισημανθεί ότι «η μη πολιτογράφηση αλλογενών αλλοδαπών αποτελεί δομική κρατική αντίληψη που ακολουθείται με συνέπεια».⁶ Τα ποσοστά πολιτογραφήσεων αυτού του πληθυσμού στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά χαμηλά: ενδεικτικά μόνο να αναφέρουμε ότι από το 1985 ως το τέλος του 2003 την ελληνική ιθαγένεια απέκτησαν λιγότερα από δεκατρείς χιλιάδες πεντακόσια άτομα, ενώ κάτι λιγότερο από τεσσεράμισι χιλιάδες άνθρωποι έχουν πολιτογραφηθεί από το 1985 μέχρι το 1997. Μετά τη θεσμοθέτηση της δυνατότητας πολιτογράφησης των συζύγων Ελλήνων κατ'εξαίρεση του γενικώς εφαρμόσιμου κανόνα της δεκαετούς παραμονής στη χώρα τα ποσοστά τριπλασιάζονται.

Το 2001, η ελληνική πολιτεία, για να προλάβει την αύξηση των αιτήσεων πολιτογράφησης, καθώς έκλεινε η δεκαετία από την άφιξη σημαντικού τμήματος μεταναστών, εισάγει δια νόμου⁷ την υποχρέωση καταβολής ενός παραβόλου αξίας περίπου χιλίων πεντακοσίων ευρώ, προκειμένου να μπορέσει να αποκρούσει το επερχόμενο κύμα αύξησης των αιτήσεων πολιτογράφησης.⁸ Οι χρονικές προϋποθέσεις προηγούμενης παραμονής στη χώρα διαδοχικά συνεχώς αυξάνονται. Το ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας από τις απαρχές του ορίζει ως απαραίτητη προϋπόθεση την παραμονή στη χώρα για τρία χρόνια μετά την κατάθεση της αίτησης πολιτογράφησης. Η προϋπόθεση αυτή αλλάζει το 1968, και προστίθεται διαζευκτικά η προϋπόθεση της οκταετούς παραμονής στη χώρα πριν την κατάθεση της αίτησης. Με τον νόμο του 1993, τα τρία χρόνια πριν γίνονται πέντε και τα οχτώ χρόνια γίνονται δέκα, ενώ τελικώς το 2001, καταργείται η προϋπόθεση παραμονής στη χώρα μετά την κατάθεση αίτησης. Η προσπάθεια είναι προφανής: η όσο το δυνατόν ισχυρότερη θωράκιση έναντι των αυξανόμενων εν δυνάμει αιτήσεων πολιτογράφησης.

Ωστόσο, η Ελλάδα της δεκαετίας του 1980 αρχίζει σταδιακά να αποκτά τα χαρακτηριστικά μιας αναπτυσσόμενης σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας, στην οποία συρρέουν οι πρώτοι μετανάστες κυρίως από το Λίβανο, το Πακιστάν και την Αίγυπτο, ενώ το φαινόμενο των μεικτών γάμων αρχίζει να γίνεται στατιστικά ορατό. Η πολιτική της ιθαγένειας λοιπόν, την ίδια στιγμή που κανονιστικά θωρακίζεται προκειμένου να αντεπεξέλθει με αμυντικό τρόπο στην επίθεση που νομίζει ότι δέχεται, εξ αντικειμένου δεν μπορεί να μείνει αμέτοχη στις ευρύτερες εξελίξεις εκσυγχρονισμού της κοινωνίας, αλλά και εκδημοκρατισμού της πολιτείας που αναλαμβάνει κυρίως η πρώτη σοσιαλιστική διακυβέρνηση από το 1981. Εντοπίζεται λοιπόν το εξής φαινομενικά μόνο παράδοξο: ενώ οι κανονιστικές προϋποθέσεις κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας κατά κανόνα γίνονται αυστηρότερες, η πολιτική στην πράξη εγκαινιάζει δειλά ένα στοιχειώδες άνοιγμα από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Το άνοιγμα που διευρύνεται μέσα στη δεκαετία του 1990, δεν είναι πάντως αρκετό προκειμένου να αλλάξει τον βαθιά φοβικό τρόπο με τον οποίον προσλαμβάνεται ο αλλοδαπός ο οποίος επιθυμεί να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια:

ως μια εν δυνάμει απειλή για την εθνική ομοιογένεια. Ο φόβος αυτός παλαιότερα επεκτεινόταν ακόμη και έναντι του έλληνα ομογενή –μετανάστη ή πολιτικού πρόσφυγα– για τον οποίον με ένα εξαιρετικά μικρόψυχο τρόπο θεωρούνταν ότι εφόσον έφυγε από την Ελλάδα, το κράτος δεν του έχει καμία οφειλή.

Η χώρα απέχει συστηματικά από την επικύρωση οιοδήποτε διεθνούς κειμένου το οποίο θα μπορούσε να εισάγει ρωγμές στον απολύτως στεγανό τρόπο με τον οποίον ασκείται η σχετική πολιτική. Είναι λοιπόν προφανές ότι η τυχόν επικύρωση από την Ελλάδα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του 1997 για την ιθαγένεια δεν μπορεί να αφήσει στο απυρόβλητο την βαθιά διακριτική μεταχείριση στο θέμα κτήσης της ιθαγένειας μεταξύ ομογενών και αλλογενών,⁹ ούτε βέβαια μια σειρά περιορισμών που υφίστανται στην ελληνική έννομη τάξη σε βάρος των πολιτογραφηθέντων αλλοδαπών. Οι περιορισμοί αυτοί που έχουν περισσότερο συμβολικό παρά ουσιαστικό χαρακτήρα πλέον, είναι ενδεικτικοί της φοβίας για την οποία μιλήσαμε πριν.¹⁰

3. Ο βασικός μηχανισμός αφαίρεση της ελληνικής ιθαγένειας: το άρθρο 19 του πρώην ΚΕΙ.

Πάντως, όλα τα προηγούμενα δεν είναι φαινόμενα άμοιρα των πολιτικών στρατηγικών ενός εθνικόφρονος αυταρχισμού που υιοθετήθηκαν και εφαρμόστηκαν στη χώρα σε μείζον τμήμα του 20ού αιώνα –ειδικώς δε μετά τον εμφύλιο– και κυρίως της θέσης της Ελλάδας στο εγγύς γεωπολιτικό περιβάλλον των Βαλκανίων του ψυχρού πολέμου. Δεν είναι υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι η Ελλάδα βρίσκεται για πρώτη φορά στοιχειωδώς αντιμετώπιση με το ζήτημα της κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από αλλοδαπούς μόλις στη δεκαετία του 1980. Έως τότε, η ελληνική διοίκηση ήταν μάλλον εξοικειωμένη με μια άλλη πρακτική στην οποία με ιδιαίτερο ζήλο έως τότε επιδίετο: αυτήν της στέρησης της ελληνικής ιθαγένειας. Το μέτρο της στέρησης της ελληνικής ιθαγένειας έφτασε, όπως είδαμε στο απόγειο της θλιβερής του δόξας, κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, και ήδη από τη δεκαετία του 1960 στρέφεται εναντίον των τούρκων μειονοτικών της Θράκης, έναντι των οποίων και συνεχίστηκε έως το 1998. Τότε με νόμο καταργήθηκε το άρθρο 19 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας¹¹ που, όπως είδαμε στο οικείο κεφάλαιο, προέβλεπε την αφαίρεση της ιθαγένειας σε περίπτωση εγκατάλειψης του ελληνικού εδάφους χωρίς την πρόθεση επανόδου.

Το άρθρο 19 εύλογα συγκέντρωσε τα πυρά του νομικού κόσμου στην Ελλάδα¹² για τον προφανή αντισυνταγματικό του χαρακτήρα, καθώς το ελληνικό Σύνταγμα προβλέπει τη δυνατότητα αφαίρεσης της ελληνικής ιθαγένειας «μόνο σε περίπτωση που κάποιος απέκτησε εκούσια άλλη ιθαγένεια ή που ανέλαβε σε ξένη χώρα υπηρεσία αντίθετη προς το εθνικά συμφέροντα».¹³ Οι πιέσεις για την κατάργηση του άρθρου αυτού εντείνονται στις αρχές της δεκαετίας του 1990 από διεθνείς οργανισμούς, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο ΟΑΣΕ, ωστόσο, όπως προκύπτει και από τα πρακτικά των σχετικών συζητήσεων στο ελληνικό κοινοβούλιο, το άρθρο καταργήθηκε μόνο εφόσον κρίθηκε ότι η συνέχιση της ισχύος του θα δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα από αυτά που είχε ήδη επιλύσει.¹⁴ Το άρθρο καταργήθηκε, ωστόσο η κατάργησή του δεν είχε αναδρομική ισχύ. Όλοι όσοι είχαν στερηθεί με αυτόν τον τρόπο την ιθαγένειά τους, πρέπει, εφόσον θέλουν να την αποκτήσουν ξανά, να ακολουθήσουν τον δρόμο της πολιτογράφησης αλλοδαπού αλλογενούς, χωρίς να εμπόσουν σε καμία διαφορετική ρύθμιση. Εάν για την πλειοψηφία των εξήντα χιλιάδων αν-

θρώπων που στερήθηκαν έτσι την ιθαγένειά τους, το ζήτημα της επανάκτησής της είναι μάλλον αδιάφορο γιατί έχουν διακόψει τους βιοτικούς τους δεσμούς με τη χώρα, υπάρχει μια μερίδα η οποία, όμως παραδόξως, είναι εγκατεστημένη στην Ελλάδα. Το οξύμωρο αυτό σχήμα ανθρώπων «που εγκατέλειψαν την επικράτεια, χωρίς την πρόθεση να επανέλθουν» και οι οποίοι, παρά ταύτα βρίσκονται στην Ελλάδα, εξηγείται από τον εξαιρετικά πρόχειρο, αυθαίρετο και κακότεχνο τρόπο με τον οποίο εφαρμόστηκε η διάταξη αυτή, με συνέπεια την συχνή ασυνεννοησία μεταξύ των ελληνικών αρχών. Σήμερα, υπόλειμμα ενός θλιβερού και καθόλου μακρινού παρελθόντος της ιστορίας της ελληνικής ιθαγένειας, παραμένει στη Θράκη τριψήφιος αριθμός ανιθαγενών μειονοτικών κυρίως προχωρημένης ηλικίας, οι οποίοι ακόμη ζητούν δικαίωση.

4. Ειδικές κατηγορίες ιθαγένειας και ημι-ιθαγένειας

4.1. Η διαδικασία του «καθορισμού» της ιθαγένειας για τους ομογενείς

Η διαδικασία κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας μέσω της διαδικασίας του καθορισμού απεδείχθη ένα εξαιρετικά σημαντικό νομικό εργαλείο στη διάθεση της ελληνικής διοίκησης προκειμένου να μπορέσει να αποσυνδέσει το ενδεχόμενο κτήσης της ιθαγένειας από ομογενείς από τις εξαιρετικά πιο αυστηρές προϋποθέσεις της πολιτογράφησης. Ο καθορισμός λοιπόν βασίζεται σε μια ιδιότυπη διαδικασία επανάκτησης της ελληνικής ιθαγένειας από τον ανιόντα του ατόμου, ακόμη και εάν αυτός δεν είναι ζωντανός. Το απολύτως οξύμωρο σχήμα (επανα)κτήσης ιθαγένειας από νεκρό πρόσωπο μπορεί να δικαιολογείται εν μέρει από τη θρησκευτική προσήλωση που τρέφουν οι ελληνικές αρχές στο δίκαιο της καταγωγής, δεν παύει πάντως να είναι και ιδιόμορφο και λίγο μακάβριο. Ο στόχος της διαδικασίας αυτής είναι να διαπιστωθεί μια αδιάλειπτη καταγωγική γραμμή μεταξύ κάποιου προγόνου που ήταν φορέας της ελληνικής ιθαγένειας και του προσώπου που ζητά την ιθαγένεια, ως νόμιμος δικαιούχος της βάσει του δικαίου του αίματος. Η διαδικασία αυτή πολύ συχνά ισοδυναμεί με την κτήση της ιθαγένειας ολόκληρων – μιας ή περισσότερων – οικογενειών εφόσον αποδειχθεί ότι κάποιος προπάππος, λόγω χάρη, ήταν κάποτε Έλληνας πολίτης. Δεδομένου ότι οι διατάξεις που υλοποίησαν την αρχή της ισότητας των δύο φύλων το 1984 είχαν αναδρομική ισχύ, είναι αυτονόητο πως δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας αποκτά κανείς, εφόσον αποδειχθεί η ελληνική καταγωγή και από την πλευρά της μητέρας.

Αυτό που ωστόσο δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητο είναι το γεγονός ότι πουθενά μέσα στον Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας δεν υπάρχει κάποιο άρθρο το οποίο να οριοθετεί με σαφήνεια το ακριβές νομικό περιεχόμενο της διαδικασίας του καθορισμού της ιθαγένειας. Ενώ λοιπόν ορίζεται ότι η αρμόδια αρχή για την έκδοση διαπιστωτικών πράξεων καθορισμού είναι ο Γενικός Γραμματέας της Περιφέρειας (άρθρο 21), από πουθενά δεν προκύπτει τι ακριβώς είναι ο «καθορισμός» και ποιες είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις του. Η έλλειψη αυτή δεν θα μπορούσε βέβαια να αποδοθεί σε κακοτεχνία του Έλληνα νομοθέτη, αλλά στην συνειδητή του επιλογή να αφήσει εκτός διαφανών νομικών οριοθετήσεων τις διαδικασίες του καθορισμού της ιθαγένειας, οι οποίες ωστόσο καλύπτονται με τη δέουσα λεπτομέρεια στους σχετικούς εγκυκλίους του Υπουργείου Εσωτερικών προς τις υπηρεσίες του. Ο λόγος που υπαγορεύει την πλήρωση αυτού του ιδιότυπου νομοθετικού «κενού» από τις κανονιστικές πράξεις της εκτελεστικής εξουσίας έχει

μάλλον να κάνει με το περιεχόμενο της θεμελιακής ιδιότητας πάνω στην οποία δομείται ολόκληρο το σύστημα του καθορισμού. Η εν λόγω ιδιότητα δεν είναι άλλη από αυτήν του ομογενούς. Η απάντηση στο ερώτημα «ποιος είναι ο Έλληνας ομογενής» διαθέτει κάποιες ιστορικές σταθερές, αλλά και κάποιες μεταβλητές.¹⁵ Εάν λοιπόν η ιστορική σταθερά και το όριο είναι η υπαγωγή στο ορθόδοξο γένος –δηλαδή ο ομογενής δεν μπορεί παρά να είναι χριστιανός ορθόδοξος– οι μεταβλητές έχουν κυρίως να κάνουν με διάφορους ελιγμούς στους οποίους προσφεύγει η ελληνική διοίκηση ανάλογα με τη διεθνή ή εσωτερική συγκυρία. Εύγλωττα αναφέρεται πως «[ο] «ομογενής» και ο «αλλογενής» λειτουργεί και ορίζεται περισσότερο ως ενσωματωμένη ιδεολογικά κατηγορία που μπορεί ως τέτοια να ελίσσεται και να αλλάζει συγκυριακά, παρά ως νομική κατηγορία».¹⁶ Έτσι λοιπόν, η έννοια του ομογενούς βρίσκεται υπό συνεχή διαπραγματεύση και εμπιστευτική ενδοϋπηρεσιακή διαβούλευση. Είδαμε επίσης ότι ο ομογενής είναι ο Έλληνας εκ καταγωγής ο οποίος όμως ταυτόχρονα είναι και φορέας ελληνικής συνείδησης. Σε αυτό καταλήγει και η σχετική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας όταν επεξεργάζεται την αντίστροφη του ομογενούς αλλοδαπού έννοια του Έλληνα αλλογενούς.¹⁷ Όπως έχει επισημανθεί, αυτή η απόφαση επιχειρεί να ξεκαθαρίσει δύο ζητήματα. Πρώτον, ότι η υπαγωγή στο ελληνικό έθνος δεν καθορίζεται αποκλειστικά στη βάση του εθνοτικού ανήκειν, υπό την έννοια ότι μη Έλληνες μπορούν να μετέχουν αρκεί να αφομοιωθούν. Δεύτερον, μια ελληνική εθνική συνείδηση και μια μη-ελληνική ταυτότητα αμοιβαία αποκλείονται.¹⁸ Ένας προδιαγεγραμμένος ορισμός του ομογενούς θα μπορούσε να ικανοποιεί τις ανάγκες μιας ορισμένης ιστορικής-πολιτικής συγκυρίας, αλλά δεν θα ήταν πρόσφορος να ικανοποιήσει αντίστοιχες ανάγκες μιας άλλης στιγμής.¹⁹ Έτσι λοιπόν, η πολυτάραχη ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας δεν θα μπορούσε να ανεχθεί έναν στατικό ορισμό του ομογενούς, κατά το γράμμα του οποίου ομογενείς είναι οι ελληνικής καταγωγής πολίτες συγκεκριμένων χωρών ή κάτοικοι συγκεκριμένων περιοχών. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα από τα πολλά που παρέχονται: μια από τις κατεξοχήν ομάδες στόχου του πρώτου νομοθετήματος στέρξης της ελληνικής ιθαγένειας από τους Έλληνες «αλλογενείς» ήταν Βλάχοι που μετανάστευαν προς τη Ρουμανία στις δεκαετίες του 1920 και 1930. Στη δεκαετία του 1990, η πιστοποίηση κάποιου Αλβανού πολίτη ως Βλάχου στην καταγωγή από το ελληνικό προξενείο της Κορυτσάς στη Νότιο Αλβανία είναι αναγκαία προϋπόθεση προκειμένου αυτός να εφοδιαστεί με το Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς.²⁰

Εάν παρά ταύτα επιχειρούσαμε συνοπτικά να σκιαγραφήσουμε τη νομική βάση του καθεστώτος καθορισμού της ελληνικής ιθαγένειας, θα αναφέραμε καταρχήν ότι το δικαίωμα στην Ελληνική ιθαγένεια θεμελιώνεται στην γέννηση από γονέα που είναι Έλληνας πολίτης. Δεν είναι απαραίτητο ο γονέας να έχει ασκήσει (να του «έχει αναγνωρισθεί») το δικαίωμά του στην ελληνική ιθαγένεια, αρκεί να το πιστοποιεί όντας τέκνο Έλληνα ή Ελληνίδας. Άρα, θεμελιώνεται έτσι ένα είδος ιθαγένειας εν υπνώσει, η οποία τυπικά κατοχυρώνεται όταν το πρόσωπο αποδείξει ότι ο πρόγονός του έχει εγγραφεί σε δημοτολόγιο Δήμου ή Κοινότητας του Ελληνικού Κράτους. Με δύο λόγια, η νομική βάση της ελληνικής ιθαγένειας είναι η εγγραφή στα δημοτολόγια Δήμου ή Κοινότητας του Ελληνικού Κράτους. Τα σχετικά «πιστοποιητικά δημοτολογίου» συνιστούν το νόμιμο τεκμήριο της ελληνικής ιθαγένειας και μπορούν να εκδοθούν από τις αρμόδιες Αρχές (Δήμους/Κοινότητες) μετά από αίτηση που θα υποβάλουν οι ενδιαφερόμενοι

είτε μέσω των Ελληνικών Προξενείων, εφόσον ζουν στο εξωτερικό, είτε απευθείας εφόσον έχουν έλθει στη χώρα. Η εγγραφή του γάμου των γονέων και της γέννησης των ενδιαφερομένων στα μητρώα του Δήμου ή Κοινότητας του Ελληνικού Κράτους είναι προϋπόθεση για την έκδοση των σχετικών πιστοποιητικών.

Όποιος ομογενής λοιπόν είναι σε θέση να προσκομίσει τέτοιου είδους πιστοποιητικά ανιόντων του, τότε ακολουθεί την εύκολη και ευέλικτη διαδικασία του καθορισμού για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας. Εάν όχι, τότε θα πρέπει να ακολουθήσει την κανονική διαδικασία της πολιτογράφησης, εξαιρούμενος όμως από την προϋπόθεση της δεκαετούς νόμιμης προηγούμενης παραμονής στη χώρα που ισχύει για τους υπόλοιπους αλλοδαπούς. Ένα ακόμη στοιχείο που διαφοροποιεί το καθορισμό της ελληνικής ιθαγένειας από την κτήση της με πολιτογράφηση είναι οι αρμόδιες αρχές για την σχετική απόφαση. Ενώ, λοιπόν, ανέκαθεν οι πολιτογραφήσεις ανήκαν στην αρμοδιότητα του Υπουργού Εσωτερικών και η σχετική έρευνα στην αρμοδιότητα της σχετικής διεύθυνσης Ιθαγένειας του Υπουργείου, η αρμοδιότητα για τους καθορισμούς ιθαγένειας εμφανίζεται ιδιαίτερα αποκεντρωμένη. Ήδη λοιπόν, από το 1995,²¹ η αρμοδιότητα για την έκδοση πράξεων καθορισμού της ιθαγένειας περνά στους Νομάρχες της χώρας, ενώ η σχετική έρευνα παρέμεινε στις κεντρικές υπηρεσίες του Υπουργείου. Το 1998,²² ολόκληρη η διαδικασία περνά στις υπηρεσίες των Περιφερειών ενώ πλέον και η προηγούμενη έρευνα διεξάγεται από αυτές. Η απόφαση κτήσης της ιθαγένειας υπογράφεται από τον Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας. Η αποκέντρωση αυτή εξηγείται κυρίως από τον πολύ μεγάλο όγκο αιτήσεων καθορισμού που έχουν κατατεθεί στην δεκαετία του 1990. Μολονότι προφανώς λοιπόν ανταποκρίνεται σε μια δεδομένη ανάγκη, πολλές αντιρρήσεις έχουν εκφραστεί εάν και κατά πόσο οι υπηρεσίες των περιφερειών στην Ελλάδα είναι επαρκώς στελεχωμένες προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα όντως δύσκολα ερωτήματα που προκύπτουν κατά την έρευνα καθορισμού των ιθαγενειών.²³

Πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι μια σειρά περιπτώσεων έρευνας για τον καθορισμό της ιθαγένειας εξαιτίας της ιδιαίτερης «εθνικής σημασίας» που παρουσιάζουν, παραμένουν ατύπως υπό την αρμοδιότητα των κεντρικών υπηρεσιών του Υπουργείου Εσωτερικών, γεγονός που μαρτυρά και την –συχνά εύλογη– έλλειψη εμπιστοσύνης που υπάρχει προς την σχετική κρίση των Περιφερειών.²⁴ Οι περιπτώσεις αυτές αφορούν:

α) *Τούρκους μειονοτικούς* της Θράκης που απώλεσαν με διάφορους τρόπους την ελληνική ιθαγένεια στο παρελθόν.

β) *Σλαβομακεδόνες πολιτικούς πρόσφυγες*, οι οποίοι ως «μη Έλληνες το γένος» δεν επανέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια με τον επαναπατρισμό τους, όπως υπεδείκνυε η σχετική υπουργική απόφαση της πρώτης σοσιαλιστικής κυβέρνησης με θέμα «Ελεύθερος επαναπατρισμός και απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας στους πολιτικούς πρόσφυγες».²⁵

γ) Τους λεγόμενους «φυγάδες» προς τη Βουλγαρία, κυρίως μειονοτικούς βουλγαρικής καταγωγής, που εγκατέλειψαν το ελληνικό έδαφος από το τέλος του Β' Βαλκανικού Πολέμου έως την αρχή του εμφυλίου πολέμου (1913-1944) με κατεύθυνση την Βουλγαρία.

δ) Τους *Αλβανούς μουσουλμάνους* της Θεσπρωτίας (Τσάμηδες), οι οποίοι εξαναγκάστηκαν σε φυγή προς την Αλβανία το καλοκαίρι του 1944 από τον Ελληνικό Εθνικό Στρατό, και οι οποίοι με νομικά επιλήψιμο τρόπο στερήθηκαν την ιθαγένειά τους.

ε) Τους *Αρουμάνους-Βλάχους* οι οποίοι από τη δεκαετία του 1920 άρχισαν να μεταναστεύουν προς τη Ρουμανία

στ) Τους Έλληνες *Αρμένιους*, οι οποίοι, διωχθέντες από την Τουρκία στη δεκαετία του 1920, μετανάστευσαν απευθείας στη Δημοκρατία της Αρμενίας της πρώην ΕΣΣΔ.

ζ) Τους έλληνες *Εβραίους*, οι οποίοι ήδη πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο άρχισαν να μεταναστεύουν προς τα εδάφη του μετέπειτα Ισραήλ.²⁶

4.2. Οι «παλινοστούντες» από την πρώην ΕΣΣΔ

Οι κατακλυσμιαίες αλλαγές που το τέλος του ψυχρού πολέμου επιφυλάσσει στον πληθυσμιακό χάρτη της χώρας εκτείνονται πέραν των προηγούμενων μεγεθών. Κατ' εκτίμηση της ελληνικής κυβέρνησης, περίπου εκατόν ογδόντα χιλιάδες «παλινοστούντες» Πόντιοι από χώρες της Σοβιετικής Ένωσης διαμένουν μόνιμα στο ελληνικό έδαφος, ενώ ήδη στα τέλη του 2003 έχουν αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με τη διαδικασία του καθορισμού της περίπου εκατόν εικοσιπέντε άνθρωποι. Σύμφωνα με την γενική γραμματεία παλινοστούντων του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης, οι ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ προέρχονται στην πλειοψηφία τους από τη Γεωργία (52%) το Καζακστάν (20%) τη Ρωσία (15%) την Ουκρανία (2%) και το Ουζμπεκιστάν (2%).²⁷ Οι ομογενείς που δεν επιθύμησαν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια, κυρίως για να μην χάσουν την προηγούμενή τους,²⁸ προμηθεύτηκαν το Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς.

Η χρήση του όρου «παλινοστούνη» από την ελληνική πολιτεία αναφορικά με τους Ποντίους από τα κράτη που διαδέχτηκαν την ΕΣΣΔ, κυρίως τη Γεωργία και το Καζακστάν, καθώς και τους Έλληνες της Μαριούπολης Ουκρανίας (κυρίως) δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερη, ούτε πραγματολογικά έγκυρη. Ανάγεται σε ένα φανταστικό παρελθόν, που περισσότερο οικοδομήθηκε από την προσδοκία της εξόδου από τη φτώχεια παρά από αυτήν της επιστροφής στην πατρίδα. Εξ άλλου, αυτοί οι άνθρωποι ποτέ δεν έφυγαν από την Ελλάδα για να παλινοστήσουν σε αυτή. Είναι χαρακτηριστικό επίσης πως η εμμονή της ελληνικής πολιτείας να τους αποκαλεί «ομογενείς ποντιακής καταγωγής» ή «ελληνοπόντιους» αδυνατεί να κάμψει την εξοικείωση της ελληνικής κοινής γνώμης με τη χρήση του μάλλον υποτιμητικού προσδιορισμού τους ως «ρωσοπόντιους».

Ωστόσο, έναντι αυτών των ανθρώπων, η ελληνική πολιτεία επέδειξε ένα εξαιρετικά γενναίο πρόσωπο, καθώς με ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις παρέσχε την ελληνική ιθαγένεια μέσω του νέου συνοπτικού τρόπου κτήσης που η ίδια αποκαλεί αργότερα μια οιονεί «ιδιόμορφη πολιτογράφηση»²⁹ «κατά παρέκκλιση από κάθε γενική ή ειδική διάταξη, που προβλέπει την υποβολή ορισμένων δικαιολογητικών».³⁰

Χωρίς υπερβολή λοιπόν, στη δεκαετία του 1990 δεν είναι λίγα τα φαινόμενα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από ανθρώπους οι οποίοι ήταν απλώς σε θέση να καταθέσουν μια υπεύθυνη δήλωση μαζί με ένα πιστοποιητικό γέννησης. Ο κανόνας ήταν ότι τα ελληνικά προξενεία στην ΕΣΣΔ (μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990 αυτό της Μόσχας) εξέδιδαν την λεγόμενη «θεώρηση παλινοστούνη» προς την Ελλάδα και οι ενδιαφερόμενοι κατόπιν απευθύνονταν στις κατά τόπους νομαρχίες που ήθελαν να εγκατασταθούν όπου ζητούσαν τον καθορισμό της ιθαγένειάς τους και την εγγραφή στα δημοτολόγια. Η διαδικασία ήταν συνοπτική και ιδιαίτερα ευάλωτη σε φαινόμενα διαφθοράς τα οποία εντοπίζονται είτε στα ελληνικά προξενεία είτε στα εκάστοτε ληξιαρχεία της ΕΣΣΔ.

σαν την ελληνική καταγωγή του ενδιαφερομένου. Στα τέλη του 2003, το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει ανακαλέσει σημαντικό αριθμό κτήσεων ιθαγενειών εξαιτίας πλαστότητας των εγγράφων.³¹ Ήδη από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, η ελληνική κοινή γνώμη αντιμετωπίζει μάλλον απαξιωτικά αυτού του είδους τις κτήσεις ιθαγένειας, ονομάζοντάς τες «ελληνοποιήσεις». Τα δύο μεγάλα κόμματα ερίζουν σε ό,τι αφορά τη νομιμότητά τους και ανταλλάσσουν κατηγορίες ότι οι «ελληνοποιήσεις» έχουν ως στόχο την εκλογική ενίσχυση της εκάστοτε κυβέρνησης. Διάχυτη πάντως στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στην ελληνική κοινή γνώμη είναι η πεποίθηση πως οι πόντιοι νεοπρόσφυγες δεν είναι ούτε Πόντιοι, ούτε νεοπρόσφυγες, αλλά σε μείζον τμήμα τους μετανάστες από την ΕΣΣΔ οι οποίοι απλώς αναζήτησαν ένα νέο εργασιακό περιβάλλον και με εξαιρετικά διαβλητές διαδικασίες απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια. Ανεξάρτητα από το πόσο έγκυρη ή γενικευτική είναι αυτή η διαδεδομένη αντίληψη, συγκροτείται πάνω σε ένα υπαρκτό κοινωνικό υπόστρωμα αντιθέσεων. Έτσι λοιπόν, οι ρυθμοί ένταξης μείζονος τμήματος των «παλινοστούτων» στην αγορά εργασίας αλλά και την ελληνική κοινωνία ευρύτερα είναι μάλλον απογοητευτικοί και σίγουρα πολύ πιο αργοί απ'ότι οι αντίστοιχοι ρυθμοί των υπολοίπων μεταναστών στην Ελλάδα, και κυρίως των Αλβανών, που είναι η άλλη μεγάλη μεταναστευτική ομάδα. Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας και μια σειρά κοινωνικές παροχές που η ελληνική πολιτεία έχει προβλέψει για τους ανθρώπους αυτούς³² είναι μερικώς μόνο ικανές προκειμένου να κάμψουν την απόσταση νοοτροπίας και άλλων συνηθειών που χωρίζει ανθρώπους που μέχρι πριν ζούσαν σε μερικές από τις πιο υπανάπτυκτες Δημοκρατίες της πρώην ΕΣΣΔ με τους νέους συμπολίτες τους. Εξ άλλου, εάν εξαιρέσει κανείς τη δυνατότητα πολιτογράφησης τους, οι άνθρωποι αυτοί μάλλον δεν έχουν υποστεί και την καλύτερη μεταχείριση από την ελληνική διοίκηση, συγκρινόμενοι με άλλους ομογενείς.

Ο νόμος 2130/1993 εισήγαγε επίσης τη δυνατότητα πολιτογράφησης ομογενούς στο εξωτερικό με υποβολή σχετικής δήλωσης στον έλληνα πρόξενο της χώρας κατοικίας τους. Η έκθεση του προξένου αποτελεί το σημαντικότερο στοιχείο στο οποίο βασίζονται η κρίση, ενώ στη σχετική εγκύκλιο εφαρμογής της διάταξης προβλέπεται για ακόμη μια φορά ότι το βασικό στοιχείο που πιστοποιεί την ιδιότητα κάποιου ως ομογενούς δεν είναι μόνο ή τόσο η «φυλετική καταγωγή» αλλά κυρίως η «εθνική συνείδηση», την οποία ο πρόξενος καλείται να διαπιστώσει με μεθόδους που μάλλον συνιστούν παραβίαση της ιδιωτικής ζωής των ενδιαφερομένων.³³ Πάντως, η ρύθμιση αυτή στόχευε στην εξυπηρέτηση των ομογενών που αδυνατούσαν να προσκομίσουν την εγγραφή στα προξενικά μητρώα ή καταγεγραμμένη εθνικότητα σε σοβιετικό έγγραφο. Σημειώνεται πάντως ότι είναι μάλλον μικρός ο αριθμός των ανθρώπων που απέκτησε με αυτόν τον τρόπο την ελληνική ιθαγένεια,³⁴ ενώ οι ατασθαλίες που έχουν εντοπιστεί και ομολογηθεί κατά τη διάρκεια της δεκαετίας οδηγούν την ελληνική πολιτεία να προβεί σε νέα εφ'όλης της ύλης ρύθμιση³⁵ με ρητό στόχο πλέον «την αποφυγή φαινομένων κτήσεως της ελληνικής ιθαγένειας από μη ομογενείς».³⁶ Το βασικό χαρακτηριστικό του νέου πλαισίου που λίγο ως πολύ παραμένει σε ισχύ ως σήμερα και το οποίο θα προσπαθήσει να βάλει μια τάξη στο χάος που έως τότε επικρατεί είναι η σύσταση της ειδικής προξενικής επιτροπής η οποία καλεί τον ενδιαφερόμενο σε συνέντευξη προκειμένου να διακριβώσει εάν όντως δικαιούται τον χαρακτηρισμό του ομογενούς. Η έκθεση της προξενικής επιτροπής διαβιβάζεται

στην Περιφέρεια όπου επιθυμεί να εγκατασταθεί το πρόσωπο, όπου εκεί μια νέα ειδική επιτροπή γνωματεύει.

Αξίζει να μνημονευτεί ότι εκ του νόμου μέλος σε αυτήν «ορίζεται υποχρεωτικά από την αντιπροσωπευτικότερη οργάνωση των ομογενών της Περιφέρειας», κατά το άρθρο 15 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας. Η παρουσία εκπροσώπου σωματείου στην επιτροπή αυτή είναι ενδεικτική του εξαιρετικά σημαντικού ρόλου που έχουν επιτελέσει τα σωματεία Ποντίων και Βορειοηπειρωτών σε όλη τη διαδικασία της «παλινοσποίησης» από τη πρώην ΕΣΣΔ αλλά και τη μετανάστευση των ομογενών από την Αλβανία. Σύμφωνα με μαρτυρίες υπαλλήλων του Υπουργείου Εσωτερικών, πολύ συχνά οι εκπρόσωποι των σωματείων αναλάμβαναν το ρόλο διερμηνέα στη συνέντευξη των αιτούντων την ελληνική ιθαγένεια, καθώς οι τελευταίοι συχνά μιλούσαν μόνο τούρκικα ή ρωσικά! Αντίστοιχα χρέη διερμηνέα βλαχικής γλώσσας ασκούνται και στις συνεντεύξεις Αλβανών υπηκόων για την έκδοση Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς...

4.3. Το καθεστώς ημιπολιτεϊότητας των Ελλήνων της Αλβανίας

Όπως είναι γνωστό, το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών που δέχθηκε η Ελλάδα, κατά τη δεκαετία του 1990 είναι Αλβανοί. Σύμφωνα με την Εθνική Απογραφή που έγινε το 2001, οι αλβανοί μετανάστες εκπροσωπούν αριθμό μεγαλύτερο από τον μισό του συνόλου των μεταναστών στην Ελλάδα, περί το μισό εκατομμύριο.³⁷ Από τον αριθμό αυτόν, σύμφωνα με έγκυρες πληροφορίες από το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, ο αριθμός των ανθρώπων που έχουν λάβει την ιδιότητα του ομογενούς, σύμφωνα με τη σχετική υπουργική απόφαση,³⁸ είναι περίπου διακόσιες χιλιάδες. Ο ακριβής αριθμός πάντως δεν είναι γνωστός καθώς το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης αρνείται να τον δημοσιοποιήσει επικαλούμενο «λόγους εθνικής ασφάλειας».³⁹

Σε όλες πάντως τις περιπτώσεις, αυτό που πρέπει καταρχάς να γίνει σαφές ως προς το ζήτημα που μας απασχολεί είναι η στρατηγική επιλογή της απόλυτης άρνησης του ελληνικού κράτους να επιτρέψει την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από τους Έλληνες της Αλβανίας. Ο λόγος είναι ο φόβος μήπως η τυχόν κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από τους ανθρώπους αυτούς οδηγήσει στην αφαίρεση της αλβανικής ιθαγένειας, με αποτέλεσμα τον οριστικό ιστορικό αφανισμό ή στατιστικό θάνατο της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία. Το αλβανικό Σύνταγμα δεν απαγορεύει την διπλή ιθαγένεια καθώς σύμφωνα με το άρθρο 19, η αλβανική ιθαγένεια μπορεί να στερηθεί μόνο εφόσον το ενδιαφερόμενο πρόσωπο επιθυμήσει να την αποποιηθεί. Ωστόσο επειδή οι ελληνοαλβανικές σχέσεις σημαδεύονται από ένα κεφαλαίωδες έλλειμμα εμπιστοσύνης, και επειδή και στα δύο κράτη επιβιώνει – ολοένα και πιο περιθωριακά είναι αλήθεια – ένας ανοιχτός αλυτρωτικός λόγος έναντι του άλλου, οι προσπάθειες διμερούς διευθέτησης του προβλήματος που εντάθηκαν το καλοκαίρι του 2002, για μια διμερή σύμβαση Ελλάδας-Αλβανίας δεν απέδωσαν. Έκτοτε, το θέμα έχει παγώσει, όμως οι διαμαρτυρίες μέσα στον πληθυσμό των «Βορειοηπειρωτών» συνεχίζονται.⁴⁰ Η αλήθεια είναι πως, σε κάθε περίπτωση, οι ελληνικές κυβερνήσεις, τόσο του ΠΑΣΟΚ όσο και τις Νέας Δημοκρατίας εμπαίζουν τον πληθυσμό αυτό κινδυνολογώντας πως τάχα εάν τυχόν λάβουν την ελληνική ιθαγένεια θα στερηθούν την αλβανική τους, τις περιουσίες τους, κτλ. Επίσης, χρήσιμο είναι να τονιστεί πως καμία διμερής σύμβαση δεν απαιτείται μεταξύ των δύο κρατών προκειμένου η Ελλάδα πρώτη να αρχίσει να δίδει ιθαγένειες στους έλληνες μειονοτικούς της Αλβανίας

Οι μόνες κατηγορίες αλβανών ομογενών, οι οποίες εσχάτως άρχισαν να αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια, είναι η κατηγορία των παλαιών κατόχων διαβατηρίων Ομογενών Τουρκίας-Αλβανίας μόλις το 1999 και όσων μπορούν να αποδείξουν ότι κάποιος ανιών τους είχε κάποτε την ελληνική ιθαγένεια, από το 2001 και ύστερα.⁴¹ Αντί της ιθαγένειας λοιπόν, θεσπίστηκε για πρώτη φορά το 1998, η χορήγηση Ειδικού Δελτίου Ταυτότητας Ομογενούς «στους ελληνικής καταγωγής υπηκόους Αλβανίας που βρίσκονται στην Ελλάδα».⁴² Τα δελτία αυτά χορηγούνται από τις αρμόδιες αστυνομικές αρχές, οι οποίες κάνουν τη σχετική έρευνα για την επιβεβαίωση της ελληνικής καταγωγής. Από τον Μάιο 2005, τα δελτία μπορούν να είναι ως και δεκαετούς διάρκειας, ανανεώσιμα και χορηγούνται επίσης στους συζύγους και τους κατιόντες των ομογενών, ενώ ως πριν ήταν μέγιστης τριετούς διάρκειας.

Από αυτή τη σύντομη αναφορά προκύπτει σαφέστατα μια πολιτική δύο ταχυτήτων στο θέμα της κτήσης ιθαγένειας από τους έλληνες ομογενείς. Αυτή η πολιτική έχει δημιουργήσει αρκετά προβλήματα καθώς πουθενά ανάμεσα στα κριτήρια για την απόδοση της ιθαγένειας (ή όχι) δεν λαμβάνεται υπόψη από το ελληνικό κράτος η πραγματική βούληση ή ικανότητα των ανθρώπων αυτών να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία. Τα μόνα κριτήρια που ενεργοποιούνται είναι προϊόντα προφανών αλλά σπάνια ομολογημένων πολιτικών επιλογών κυρίως στο όνομα διακρατικών σχέσεων ή του «εθνικού χρέους έναντι των αδελφών Ελλήνων». Τα κριτήρια αυτά όμως, παράγουν προφανείς αδικίες, ανισότητες και αδιέξοδα, τα οποία η ελληνική πολιτεία, στο πλαίσιο μιας τελείως ιδεοληπτικής αντιμετώπισης της πραγματικότητας, δεν έχει ακόμη αντιμετωπίσει.

5. Το ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας: ένα καθεστώς μόνιμης έκτακτης ανάγκης

Το δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας είναι κατεξοχήν ένα δίκαιο πολλαπλών εξαιρέσεων από τους κανόνες που διέπει τις σχέσεις κράτους-διοικουμένων. Οι εξαιρέσεις αυτές εγγράφονται σε μια φαινομενικά αθώα διάταξη του Κώδικα, η οποία προβλέπει πως οι διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας που αφορούν την προθεσμία απάντησης της διοίκησης, δεν εφαρμόζονται «για υποθέσεις που αφορούν κτήση, αναγνώριση και ανάκτηση της Ελληνικής Ιθαγένειας».⁴³ Ωστόσο, από την παραπάνω διάταξη, πέρα από την εξαίρεση από οποιεσδήποτε δεσμευτικές για τη διοίκηση προθεσμίες,⁴⁴ προκύπτει και η γενική εξαίρεση από την υποχρέωση απάντησης στα πρόσωπα που συναλλάσσονται γραπτώς με τη διοίκηση, και τέλος, η εξαίρεση από την υποχρέωση αιτιολογίας στις απαντήσεις στα πρόσωπα. Από την τελευταία αυτή εξαίρεση προκύπτει και η καταρχήν μη υπαγωγή των πράξεων ή των παραλείψεων της διοίκησης στον έλεγχο των ελληνικών δικαστηρίων, γεγονός που αιτιολογεί την εξαιρετικά φτωχή νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων σχετικά με τα ζητήματα κτήσης ή απώλειας της ελληνικής ιθαγένειας. Χωρίς λοιπόν να προσφεύγει κανείς σε υπερβολές, είναι προφανές ότι αυτό το καθεστώς πολλαπλών εξαιρέσεων που ισχύει στο δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας όχι μόνο περιορίζει με κραυγαλέο τρόπο την δυνατότητα αποτελεσματικής παροχής δικαστικής προστασίας, αλλά και ακυρώνει το ίδιο το περιεχόμενο ενός ουσιαστικού κράτους δικαίου.

Πίσω από το καθεστώς αυτό βρίσκεται εδραιωμένη η αντίληψη της ελληνικής διοίκησης ότι όλα τα σχετικά με την κτήση ή αφαίρεση της ιθαγένειας θέματα δεν άπτονται του πλαισίου

άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων, αλλά του ζωτικού χώρου άσκησης κυριαρχικής αρμοδιότητας και αποκλειστικών πολιτικών συμφερόντων. Η ίδια η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν αφήνεται καθόλου της παραπάνω θέσης, παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις που αφορούν κυρίως ανακλήσεις αφαιρέσεων της Ελληνικής Ιθαγένειας κατά προφανή παράβαση των σχετικών διατάξεων.⁴⁵

Η αντίληψη αυτή έχει οδηγήσει στην διαμόρφωση μιας συστηματικής νοοτροπίας κακοδιοίκησης στις ελληνικές αρμόδιες αρχές, η οποία εδράζεται σε μια ιδιόμορφη προφορική κριτική και μια δίχως όρια διακριτική ευχέρεια κατά την έκδοση των διοικητικών πράξεων στα ζητήματα κτήσης ή αφαίρεσης της ελληνικής ιθαγένειας. Η εξαίρεση από τις προθεσμίες δίνει τη δυνατότητα στη διοίκηση να κρατά στα αρχεία της τις αιτήσεις πολιτογράφησης για χρόνια, ακόμη και δεκαετίες, ενώ η πάγια απάντηση που προφορικά δίνεται στους ενδιαφερόμενους είναι πως «ο φάκελός σας εξετάζεται.» Επί των θεμάτων κτήσης ιθαγένειας η διακριτική ευχέρεια της διοίκησης δεν γνωρίζει όρια, τα οποία η ελληνική έννομη τάξη αλλά και η νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων αναγνωρίζει σε άλλες περιπτώσεις. Είναι επίσης ενδεικτικό ότι το πρώτο διοικητικό έγγραφο που παραινεί τους υπαλλήλους να μην κάνουν κατάχρηση αυτής της ευχέρειας είναι η τελευταία εγκύκλιος που εκδόθηκε συνοδευτικά στον νέο Κώδικα Ιθαγένειας, μόλις τον Ιανουάριο 2005.⁴⁶

Μιλήσαμε και για προφορικότητα: στις 16 Φεβρουαρίου 2005, ο πρώην υπηρεσιακός υπουργός Εσωτερικών της τελευταίας κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, δήλωσε δημοσίως σε εκδήλωση της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου: «Όταν ανέλαβα το πόστο μου ένα μήνα περίπου πριν τις εκλογές του Μαρτίου 2004, ζήτησα μια ενημέρωση από το προσωπικό του Υπουργείου για τα ζητήματα ιθαγένειας, όπου ενημερώθηκα για την «προφορική εντολή» του προηγούμενου Υπουργού. Η εντολή αυτή ήταν να μη δίνονται καθόλου ιθαγένειες σε λαούς από τα υπόλοιπα Βαλκάνια...».⁴⁷

Η προφορικότητα αυτή, ωστόσο, έχει ακόμη περισσότερο να κάνει με το περιεχόμενο της θεμελιώδους διάκρισης ομογενούς-αλλογενούς, διάκριση στην οποία βρίσκεται έρεισμα η διαφοροποίηση της μεταχείρισης των αλλοδαπών ως προς τα ζητήματα της ελληνικής ιθαγένειας. Έτσι, λοιπόν, μια από τις σταθερές του δικαίου της ελληνικής ιθαγένειας είναι πως διαχρονικά η αναγνώριση της ιδιότητας του ομογενούς σε κάποιον αλλοδαπό συνιστά προϋπόθεση και κριτήριο για την προνομιακή μεταχείρισή του στα ζητήματα αυτά. Ωστόσο, όπως επισημάναμε προηγουμένως, η ιδιότητα του ομογενούς είναι ιδιαίτερα ελαστική, υπαγορευόμενη από αυτό που οι ελληνικές αρχές θεωρούν ανάγκη, συμφέρον ή απειλή σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή. Το αποτέλεσμα είναι ότι η πολιτική κτήσης ή αφαίρεσης της ελληνικής ιθαγένειας να εξαρτάται λιγότερο από το νόμο, και περισσότερο από εγκυκλίους του Υπουργείου Εσωτερικών ή ακόμη και από τις συχνά αδιευκρίνιστων κινήτρων βουλήσεις υπηρεσιακών ή πολιτικών παραγόντων. Το φαινόμενο της de facto αντιστροφή της ιεραρχίας των πηγών του δικαίου, όπου οι εγκύκλιοι να αποκτούν περισσότερη σημασία από το νόμο τον οποίο καταρχήν ερμηνεύουν, δεν είναι ξένο στην ελληνική δημόσια διοίκηση. Ωστόσο, είναι αυτονόητο πως όσο περισσότερη διακριτική ευχέρεια αφήνει στην διοίκηση ο ίδιος ο νόμος, τόσο ευρύτερο είναι και το πεδίο χάραξης στρατηγικής που καλύπτεται από τις εγκυκλίους. Μια μάλλον ακραία αλλά ενδεικτική περίπτωση είναι αυτή της περίφημης Κοινής Υπουργικής Από-

φασης με θέμα «Καθορισμός ιθαγένειας ομογενών ποντιακής καταγωγής από ΕΣΣΔ και εγγραφή τους στα Μητρώα Αρρένων, Δημοτολογία, Ληξιαρχικά βιβλία κτλ»,⁴⁸ με την οποία εγκαινιάζεται η κτήση της ιθαγένειας από τους λεγόμενους «παλινοστούντες» από την ΕΣΣΔ με συνοπτικές διαδικασίες. Η απόφαση αυτή η οποία έδωσε το πράσινο φως για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους, ήταν *contra legem* ως το 1993, καθώς τελούσε ακόμη εν ισχύ ο αναγκαστικός νόμος του 1940 που ουσιαστικά στερούσε τη δυνατότητα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από τους πληθυσμούς αυτούς.⁴⁹ Για τη ιστορία, ο νόμος του 1940 καταργήθηκε τρία ολόκληρα χρόνια αργότερα.⁵⁰

6. Συμπεράσματα

6.1. Η συγκυρία της μετανάστευσης

Το ζήτημα της ιδιότητας του πολίτη στην Ελλάδα δεν έχει απασχολήσει το δημόσιο διάλογο. Τόσο σε επίπεδο πολιτείας, σε επίπεδο κοινωνίας των πολιτών, αλλά και στο χώρο της νομικής και πολιτικής επιστήμης. Λόγοι υπάρχουν. Η πολιτεία δεν είχε ποτέ εμπιστοσύνη να μιλήσει για ιθαγένεια, θεωρώντας το θέμα κατεξοχήν «εθνικώς ευαίσθητο». Η ελληνική κοινωνία από την πλευρά της δεν είχε ποτέ τη διάθεση να ασχοληθεί με το θέμα, διότι ένιωθε ότι δεν την αφορούσε. Η μόνη ευκαιρία όπου το θέμα της ελληνικής ιθαγένειας απέκτησε μια σχετική επικαιρότητα είναι με τις περιπτώσεις των κατά το κοινώς λεγόμενο «ελληνοποιήσεων» των Ποντίων της ΕΣΣΔ, οι οποίες ωστόσο, έχουν απασχολήσει τον κόσμο, περισσότερο ως ένα πελατειακό σκάνδαλο των κυβερνήσεων που κάνουν Έλληνες για να παίρνουν ψήφους, παρά ως ζήτημα που αφορά την ταυτότητα του Έλληνα. Τέλος, η ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα λίγα έχει να επιδείξει σε ό,τι αφορά την ενασχόλησή της με το ζήτημα της ιδιότητας του πολίτη. Με εξαίρεση την περιορισμένη βιβλιογραφία που προέρχεται από τον χώρο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και από πρώην ανώτερους δημοσίους υπαλλήλους που νομοτεχνικά γνωρίζουν το ζήτημα,⁵¹ η ελληνική νομική, πολιτική επιστήμη ή κοινωνιολογία δεν έχουν να επιδείξουν κάποια συμβολή στη μελέτη της ιδιότητας του πολίτη στη Ελλάδα. Όροι όπως «ενεργός, πολιτική, κοινωνική ιδιότητα του πολίτη» («active, civic, social citizenship») που εδώ και μερικά χρόνια απασχολούν άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην Ελλάδα πολύ απλά δεν τίθενται.⁵²

Το πρόβλημα με την πολιτική της Ελλάδας στα ζητήματα ιθαγένειας στις αρχές του 21ου αιώνα, σαφέστατα σχετίζεται με τον αμυντικό τρόπο με τον οποίο η ελληνική πολιτεία και κοινωνία αντιμετωπίζουν το μεταναστευτικό φαινόμενο προς τη χώρα. Όπως έχει διατυπωθεί από την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, «ο Έλληνας νομοθέτης (...) αντιμετωπίζει τη μετανάστευση στην καλύτερη περίπτωση σαν ένα ιστορικό ατύχημα και στη χειρότερη, σαν έγκλημα.»⁵³ Αντίστοιχα, από τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του, ο Συνήγορος του Πολίτη έχει επισημάνει ότι «η εμμονή του ελληνικού δικαίου της ιθαγένειας στη λεγόμενη αρχή του αίματος αποτελεί, όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, πηγή αρκετών προβλημάτων.»⁵⁴ Το γεγονός πάντως ότι ήδη από τα τέλη του 20ού αιώνα, το δίκαιο του αίματος αρχίζει να δέχεται επιδράσεις από βασιζόμενους στη διαμονή τρόπους κτήσης ιθαγένειας στις γενέτειρες του της Κεντρικής Ευρώπης, δεν έχει δείξει να απασχολεί την ελληνική διοίκηση. Ο νέος Κώδικας Ελληνικής Ιθαγένειας που ψηφίστηκε από την ελληνική βουλή στα τέλη του 2004 (Ν. 3284/2004), δεν πραγματοποιεί κανένα άνοιγμα προς την κα-

τεύθυνση κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από ανθρώπους που γεννήθηκαν και ζουν στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα η διαδικασία της πολιτογράφησης τους να υπόκειται στους ίδιους και στην πράξη αυστηρότερους κανόνες από αυτούς στους οποίους υπόκεινται οι γονείς τους: για τους μεν γονείς αρκεί η παρέλευση 10ετίας, ενώ για τα τέκνα προϋπόθεση για την αίτηση πολιτογράφησης είναι η ενηλικιότητά τους, δηλαδή η 18ετία.

Συζητούμε δηλαδή για μια προφανώς εσωστρεφή και άτολμη νομοθετική παρέμβαση, μια (ακόμη) χαμένη ευκαιρία στην κατεύθυνση χάραξης ενός διορατικού και μακροχρόνιου σχεδιασμού απαγκιστρωμένου από τις λογικές που διέπουν το παρελθόν. Ο Κώδικας λοιπόν ψηφίστηκε *en bloc* το Νοέμβριο 2004 χωρίς καμία προηγούμενη δημόσια διαβούλευση στην ελληνική βουλή, με την απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία των δύο μεγάλων κομμάτων. Ενδεικτικό της απόλυτης σύμπνοιας είναι πως ο Κώδικας είχε ετοιμαστεί από τις υπηρεσίες του Υπουργείου επί της προηγούμενης σοσιαλιστικής κυβέρνησης και, χωρίς καμία τροποποίηση, ήρθε και ψηφίστηκε στη Βουλή από την νέα συντηρητική κυβέρνηση.⁵⁵

6.2. Η ιστορική κληρονομιά και η συγκυρία

Βέβαια, το θέμα είναι πιο πολύπλοκο και οι πτυχές του ανατρέχουν στις ίδιες τις ρίζες της πολιτειακής συγκρότησης της σύγχρονης Ελλάδας. Το ελληνικό μοντέλο πολιτειακής συγκρότησης βασίζεται σε μια ιδιότυπη σύνθεση πολιτικής κυριαρχίας μέσω της αναγνώρισης δικαιωμάτων σε όλους τους Έλληνες από τη μία, και πρόσβασης στην ιθαγένεια μέσω της πρόταξης εθνοπολιτισμικών κριτηρίων από την άλλη, τα οποία μάλιστα γίνονται αντιληπτά από την ελληνική διοίκηση με ελαστικό τρόπο, ανάλογα με τη συγκυρία. Πάνω σε αυτά τα κριτήρια χαρασσόταν κατεξοχήν το κατώφλι του αποκλεισμού από την ιδιότητα του πολίτη. Το εν λόγω μοντέλο εξ ορισμού τελεί σε μια σοβούσα δομική κρίση εξαιτίας του πολιτικού ανταγωνισμού μεταξύ αριστεράς και «εθνικόφρονος κράτους» που κυριάρχησε στην ελληνική πολιτική ιστορία κατά μείζον τμήμα του 20ού αιώνα. Στο μακρόσυρτο αποκορύφωμα αυτού του ανταγωνισμού – από την αρχή του εμφυλίου πολέμου ως το τέλος της χούντας (1946-1974) – το ελληνικό κράτος έφτασε να θεωρεί ότι οι Έλληνες κομμουνιστές δεν είναι Έλληνες, και άρα, ως τέτοι-οι δεν δικαιούνταν την ελληνική ιθαγένεια.

Το ελληνικό κράτος όμως απειλήθηκε και κέρδισε όχι αποσπώντας τη συναίνεση, αλλά την υποταγή. Και προφανώς, πέρα από τον κατεξοχήν εσωτερικό εχθρό που ως το 1974 προσωποποιεί η Αριστερά, υπάρχουν και οι μειονότητες, οι οποίες συλλήβδην προσλαμβάνονται ως στρατηγικά όπλα γειτονικών εθνικισμών και αλυτρωτισμών. Εάν η εποχή της μεταπολίτευσης, από το 1974, μετατοπίζει σταδιακά και οριστικά το βάρος πρόσληψης του εχθρού από τη μια κατηγορία στην άλλη (από τους κομμουνιστές στους μειονοτικούς δηλαδή) η είσοδος του εκατομμυρίου μεταναστών (κυρίως από την Αλβανία) στη δεκαετία του '90 επανατροφοδοτεί ιστορικά οικείες καχυποψίες. Τι θα γίνει με μια νέα αλβανική μειονότητα στην Ελλάδα; Από ένα σημείο και ύστερα μάλιστα, η δύναμη της αδράνειας είναι τέτοια ώστε η ελληνική πολιτεία και κοινωνία να θεωρούν συστηματικά ότι απειλούνται, ακόμη και εάν κάτι τέτοιο μάλλον δεν προκύπτει από μια ψύχραιμη εξέταση των πραγμάτων.

Εν κατακλείδι: η ελληνική ιθαγένεια στην εποχή της μετανάστευσης προς την Ελλάδα, βρίσκεται ενώπιον ερωτημάτων που χρίζουν νέων στρατηγικών ενσωμάτωσης. Δεν θα πρέπει, ωστόσο, να θεωρηθεί η κτήση της ιθαγένειας από τους μετανάστες ως επι-

βράβευση της ενταξιακής τους πορείας στην πολιτεία υποδοχής τους. Ούτε οι πολιτογραφήσεις είναι πανάκεια ένταξης των μεταναστών. Μόνο ένα μέσο είναι, ανάμεσα σε πολλά άλλα κοινωνικής, κατά κύριο, λόγο πολιτικής. Η περιπέτεια βίας του φθινοπώρου 2005 στο Παρίσι το μαρτυρά με τον διαυγέστερο τρόπο.

Ανάμεσα στην τυφλή βία των απόκληρων εξεγερμένων των παρισινών προαστίων και την αδιέξοδη πολιτική ενός Σαρκοζί, υπάρχει δρόμος τον οποίο η Ελλάδα καλείται επειγόντως να ανιχνεύσει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σύμφωνα με το άρθρο 127 του Αστικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκε από το νόμο 1329/1983.
2. Με το άρθρο 32 του νόμου 2130.
3. Με το άρθρο 14, παρ. 2 του νόμου 2503.
4. Πρβλ. άρθρο 5, παρ.2α του νόμου 3284.
5. Λ. Μπαλτσιώτης, «Ιθαγένεια και πολιτογράφηση στην Ελλάδα της μετανάστευσης», σε: Μ. Παύλου, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.) *Η Ελλάδα της μετανάστευσης*, Αθήνα, 2004, ΚΕΜΟ, Κριτική, σ. 316.
6. Λ. Μπαλτσιώτης, «Η ιθαγένεια στον ψυχρό πόλεμο» σε: Μ. Τσαπόγα & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.) *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα από το τέλος του εμφυλίου στο τέλος της μεταπολίτευσης: 1953-2003*, Αθήνα 2004, εκδ. Καστανιώτη, σ. 93.
7. Με το άρθρο 58 του 2910/2001.
8. Με τροποποιητική διάταξη, ένα χρόνο αργότερα (με το άρθρο 21, παρ. 3 του νόμου 3013/2002) οι ομογενείς εξαιρούνται από την υποχρέωση καταβολής του παραβόλου αυτού.
9. Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, *Το δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας*, Εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 5η έκδοση, 2004, σ. 36
10. Σύμφωνα με το άρθρο 4, παρ. 4 του πρόσφατου Υπαλληλικού Κώδικα (ν.2683/1999) «όσοι αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια με πολιτογράφηση, δεν μπορούν να διοριστούν ως υπάλληλοι πριν από τη συμπλήρωση ενός έτους από την απόκτησή της». Εν προκειμένω, το ένα έτος αντικατέστησε την πενταετία που ήταν ο κανόνας στον προηγούμενο Κώδικα του 1977. Αντίστοιχος περιορισμός τριετίας όμως, αφορά ειδικά τους υπαλλήλους του Υπουργείου Εξωτερικών (άρθρο 53 του Κανονισμού του Υπουργείου) και τους δικαστικούς υπαλλήλους (άρθρο 2, παρ. 2 του νόμου 2812/2000). Ας σημειωθεί τέλος ότι μόλις το 2000 (άρθρο 19, παρ.1 του νόμου 2830/2000) καταργήθηκε διάταξη του 1977 που προέβλεπε ότι «αλλογενής αποκτήσας την ελληνική ιθαγένεια δε δύναται να διοριστεί συμβολαιογράφος».
11. Με το άρθρο 9 του Ν. 2623/98.
12. Sitaropoulos N., (2004) 'Freedom of Movement and the Rights to a Nationality v. Ethnic Minorities: The Case of ex Article of the Code of Greek Nationality', *European Journal of Migration and Law* 6: 205-223
13. Άρθρο 4, παρ. 3 του Συντάγματος 1975/1986/2001.
14. Anagnostou D., (2005) 'Deepening Democracy or Defending the Nation? The Europeanisation of Minority Rights and Greek Citizenship' [υπό έκδοση σε: *West European Politics*, Spring 2005].
15. Christopoulos D. & Tsitselikis C., (2003a) 'Impasses in the Treatment of Minorities and Homogenis in Greece' *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Sudosteuropas* 5/2003, σσ. 87-89.
16. Μπαλτσιώτης Λ., «Η ιθαγένεια στον ψυχρό πόλεμο», *ibidem*, σ. 88.
17. "Αλλογενείς Έλληνες πολίτες είναι αυτοί, των οποίων η καταγωγή, μακρινή ή όχι, είναι από άτομα ανήκοντα σε διαφορετικό έθνος και οι οποίοι, από τις πράξεις τους και τη γενικότερη συμπεριφορά τους εξεδήλωσαν αισθήματα που πιστοποιούν την έλλειψη ελληνικής εθνικής συνείδησης, με τρόπο έτσι ώστε να διαφαίνεται ότι δεν μπορούν να θεωρούνται ως έχοντες αφομοιωθεί στο ελληνικό έθνος." Απόφαση Συμβουλίου της Επικρατείας 57/1981.
18. S. Stavros, "Citizenship and the Protection of Minorities" in Featherstone K. & Yfantis K. (ed.) *Europe in Change – Greece in a Changing Europe*, Manchester, 1996, Manchester University Press, σ. 119.
19. Πρβλ. στο άρθρο του Γ. Τσιούκα στο παρόν τεύχος
20. Κ. Τσιτσελίκης, Δ. Χριστόπουλος (2003) «Στιγμιότυπα αβεβαιότητας ως εθνικές αλήθειες» σε: Κ. Τσιτσελίκης & Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, 33, Αθήνα: ΚΕΜΟ, Κριτική.
21. Με το άρθρο 9 του νόμου 2307.
22. Με το άρθρο 1 του νόμου 2648.
23. Γραμμένος Σ., (2003) *Το δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας*, Αθήνα, Εκδ. Καραναστάση (4η έκδοση), σσ. 152-155.
24. Έτσι λοιπόν εάν οι αρχές των περιφερειών έχουν ενδείξεις ότι το πρόσωπο που ζητά την ιθαγένεια ανήκει σε συγκεκριμένες κατηγορίες πληθυσμού, υπηρεσιακώς στέλνει το φάκελο στην αρμόδια Διεύθυνση Καθορισμού στο Υπουργείο Εσωτερικών.
25. Κοινή Υπουργική Απόφαση 106841/29-12-1982 των Υπουργών Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης.
26. Με την υπ' αριθμ. Πράξη 621 του Υπουργικού Συμβουλίου του 1949, Έλληνες Αρμένιοι και Εβραίοι έχαναν την ελληνική ιθαγένεια με την παροχή ενός οpe way ταξιδιωτικού εγγράφου προς το Ισραήλ και την ΕΣΣΔ, αφού δήλωναν εγγράφως ότι δεν επιθυμούσαν να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Πρβλ. Τ. Κωστόπουλος, «Αφαιρέσεις ιθαγένειας. Η σκοτεινή πλευρά της νεοελληνικής ιστορίας», *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχ. 83, Αθήνα Δεκ. 2003, σ. 55. Επίσης αξία ιδιαίτερης μνείας είναι η συναρπαστική βιοματική αφήγηση του Έλληνα Εβραίου Μωυσή Μπουρλά. Ο συγγραφέας στερήθηκε την ελληνική του ιθαγένεια με τον τρόπο που περιγράψαμε το 1949. Την ιθαγένειά του την επανέκτησε με απίστευτες προσπάθειες 50 χρόνια μετά, κατά την όγδοη δεκαετία της ζωής του, όταν πλέον επέστρεψε στην Ελλάδα, με την ιδιότητα του ομογενούς παλιννοστούντα από τη Γεωργία, στην οποία είχε καταφύγει διωγμένος για την πολιτική του δράση από το Ισραήλ: Μ. Μ. Μπουρλάς, *Έλληνας, εβραίος και αριστερός*, Αθήνα: Νησίδες, 2000.
27. Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, *Η ταυτότητα των παλιννοστούντων ομογενών από την πρώην ΕΣΣΔ*, Θεσσαλονίκη, 2000, σ. 51.
28. Να σημειωθεί ότι ο Κώδικας Ιθαγένειας της Ουκρανίας και της Γεωργίας προβλέπει την απώλεια της ιθαγένειας σε περίπτωση κτήσης άλλης.
29. Φ7914/6330/2.3.2000, Εγκύκλιος του Υπουργείου Εσωτερικών «Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από ομογενείς της πρώην Σοβιετικής Ένωσης».
30. Εγκύκλιος του Υπουργείου Εσωτερικών 28700/11333/26.5.1993 «Κοινοποίηση διατάξεων του ν. 2130/1993».
31. Συζητάμε για 2152 ανακλήσεις σε σύνολο 124813 κτήσεις.
32. Ένας εξαντλητικός κατάλογος αυτών των διευκολύνσεων και παροχών περιλαμβάνεται σε: Α. Αργυρός *Το νομικό καθεστώς των παλιννοστούντων*, Εθνικό Ίδρυμα για την Αποκατάσταση των Ομογενών και του Απόδημου Ελληνισμού, Αθήνα, 1996, σσ. 81-313. και αφορά την ίδρυση φροντιστηριακών τμημάτων ελληνικής γλώσσας και τάξεων υποδοχής, την εγγραφή τους στα πανεπιστήμια με ευνοϊκούς όρους, την δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ευνοϊκές ρυθμίσεις για την πρόσληψή τους στο δημόσιο, προγράμματα στέγασης, τελωνειακές απαλλαγές κτλ.
33. Το πιο ενδιαφέρον βέβαια στην εγκύκλιο αυτή είναι τα στοιχεία εκείνα τα οποία, κατά την ελληνική διοίκηση, μαρτυρούν έλλειψη εθνικής συνείδησης. Αφού ομολογείται καταρχήν ότι τέτοιου είδους στοιχεία δεν είναι δυνατόν να καθοριστούν περιοριστικά, ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής: «α) η μη εγγραφή των προσώπων αυτών στα προξενικά μητρώα, β) η μη τήρηση των υποχρεώσεών τους απέναντι στις ελληνικές προξενικές αρχές και η διακοπή, για μακρό χρόνο κάθε επαφής τους με αυτές γ) η αποφυγή παρουσίας ή συμμετοχής του στις εθνικές και άλλες εκδηλώσεις υπέρ της Ελλάδας ή γενικότερου εθνικού ενδιαφέροντος θέματα στην αλλοδαπή, δ) η απόκτηση αλλοδαπής ιθαγένειας ε) η χρησιμοποίηση από αυτούς αλλοδαπών διαβατηρίων για διάφορα ταξίδια, στ) η αυτόβουλος υπηρεσία τους στις ένοπλες δυνάμεις αλλοδαπής πολιτείας, ζ) η διακοπή κάθε επαφής με την Ελλάδα από μακρού χρόνου, η) η έλλειψη συγγενών ελλήνων πολιτών διαμενόντων στην Ελλάδα ή η διακοπή κάθε επαφής μαζί τους, θ) η έλλειψη γνώσης της ελληνικής γλώσσας, της ιστορίας της Ελλάδας και του πολιτισμού της, ι) η

- συμμετοχή σε οργανώσεις και εκδηλώσεις που υπονομεύουν τα εθνικά μας θέματα κτλ.» Εγκύκλιος του Υπουργείου Εσωτερικών Φ 32090/10643.
34. Πρβλ. στο άρθρο του Γ. Τσιούκα στο παρόν τεύχος.
35. Με το νόμο 2790/2000, και στη συνέχεια με τις τροποποιητικές διατάξεις του από τους 2910/2001 και 3013/2002.
36. Πρβλ. Εγκύκλιος Φ 79174/10913/18 της 17.3.2000 του Υπουργείου Εσωτερικών με θέμα «Κτήση της Ελληνικής Ιθαγένειας από ομογενείς της πρώην Σοβιετικής Ένωσης». Όπως λοιπόν αναφέρει η εγκύκλιος, οι κρίσεις των επιτροπών αυτών πρέπει εξίσου να λαμβάνουν υπόψη τους «εάν το ενδιαφερόμενο πρόσωποιώθει πραγματικά ότι ανήκει στην παράδοση του ελληνισμού της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, έχει σχέσεις με ελληνικά έθιμα, τον τρόπο ζωής όπως αυτός διαμορφώθηκε στον τόπο διαμονής των Ελλήνων σε αυτά τα κράτη, μιλά την ελληνική γλώσσα ή την ποιντική διάλεκτο, κτλ.»
37. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής, 443550 από τους καταγεγραμμένους 796713 μετανάστες είναι Αλβανοί, ενώ έγκυρα υπολογίζεται πλέον ότι ο αριθμός τους έχει αυξηθεί κατά περίπου διακόσιες χιλιάδες, φτάνοντας δηλαδή στο ένα εκατομμύριο. Αναλυτικά σε Baldwin-Edwards M., *Statistical Data on Immigrants in Greece*, Athens: Mediterranean Migration Observatory. Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Αθήνα, 2005, σ. 5.
38. 4000/3/10-λε/2001
39. Μπορεί κανείς να εικάσει ότι οι λόγοι αυτοί σχετίζονται με τον ιδιαίτερα αυξημένο αριθμό των ανθρώπων αυτών. Σύμφωνα με τους πιο αισιόδοξους για την Ελλάδα υπολογισμούς, ο αριθμός των μελών της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία σε καμία περίπτωση δεν υπερβαίνει τους εκατό χιλιάδες. Ακόμη λοιπόν και εάν υποθεθεί πως όλοι οι άνθρωποι αυτοί έχουν υπαχθεί στο καθεστώς του ομογενούς μένει ακόμη ένας αριθμός άλλων τόσων που έχουν λάβει το Δελτίο Ομογενούς χωρίς να ανήκουν στη μειονότητα.
40. Η αλήθεια είναι ότι η ελληνική πολιτεία μάλλον βρίσκεται ενώπιον ενός αδιεξόδου που πηγάζει από τον απίστευτα μεγάλο αριθμό ανθρώπων από την Αλβανία που προμηθεύτηκαν το Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενούς. Ενώ ο αριθμός των αλβανών Ελλήνων, ακόμη και σύμφωνα με τις πιο ελληνοκεντρικές στατιστικές αποτιμήσεις δεν μπορεί να ξεπερνά τους εκατό χιλιάδες ανθρώπους (έναντι των εξήντα χιλιάδων που αναγνωρίζει η Αλβανία) οι κάτοχοι των Δελτίων αυτών ανέρχονται, όπως είπαμε σε αριθμό διπλάσιο. Πολλά μπορεί κανείς να υποθέσει σε αυτό το σημείο σχετικά με τα κίνητρα αυτής της πολιτικής απόδοσης δελτίου ομογενούς σε μεγάλο αριθμό των αλβανών χριστιανών ορθόδοξων που έχουν μετοικήσει στην Ελλάδα, το μόνο σίγουρο ωστόσο είναι πλέον ότι το ενδεχόμενο κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από τον πληθυσμό αυτό προκαλεί αμηχανία.
41. Ως μέχρι πριν λίγα χρόνια υπήρχαν άνθρωποι που γεννήθηκαν σε ελληνικό έδαφος στις δεκαετίες του '40, '50 και '60, γόνοι ελληνικών μειονοτικών οικογενειών της Αλβανίας, οι οποίοι ακόμη έφεραν την αλβανική ιθαγένεια, μολονότι οι δεσμοί τους με την Αλβανία είναι παντελώς ανύπαρκτοι, ούτε καν την είχαν επισκεφτεί. Αναφερόμαστε στην κατηγορία ατόμων οιονεί ανιθαγενών, κατά το καθεστώς απόρρητης υπουργικής απόφασης του 1976 που τους έδιδε μεν διαβατήριο της Ελληνικής Δημοκρατίας αλλά τους άφηνε χωρίς ιθαγένεια για να μην φαίνεται ότι φυλλορροεί πληθυσμιακά η ελληνική μειονότητας της Αλβανίας (Πρβλ. αναλυτικά στη μελέτη μας, «Η Ελλάδα της ομογένειας: από μητέρα-πατρίδα, καπιταλιστική μητρόπολη», *Μειονότητες στην Ελλάδα*, Επιστημονικό Συμπόσιο (7-9 Νοεμβρίου 2002), Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), Αθήνα 2004, σ. 431-456. Πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο τα σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας δεν ήταν κλειστά. Πολλά πρόσωπα ελληνικής ιθαγένειας, είτε λόγω δεσμών συγγένειας, είτε λόγω επαγγελματικών ή άλλων βιοτικών δραστηριοτήτων μετακινούντο ανεμπόδιστα μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας, με αποτέλεσμα την κρίσιμη στιγμή του κλεισίματος των συνόρων να καταληφθούν εξαπίνης από την αφινίδια πολιτική απόφαση της αλβανικής κυβέρνησης να σφραγίζει τα σύνορα με την Ελλάδα. Το αποτέλεσμα ήταν ο εγκλωβισμός σημαντικής μερίδας ανθρώπων στην Αλβανία, από την οποία για πρώτη φορά μπόρεσαν να φύγουν μετά το 1990. Το ίδιο ισχύει αντίστροφα για πολ-
- λά μέλη της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας που εγκλωβίστηκαν στην Ελλάδα. Οι άνθρωποι αυτοί άρχισαν να αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια μόλις το 1999, αφού μέχρι πριν είχαν υπαχθεί σε αυτό το ιδιότυπο καθεστώς ημιπολιτείας σύμφωνα με την απόρρητη υπουργική απόφαση του 1976.
42. Ας σημειωθεί εδώ ότι ο έλληνας νομοθέτης αρκείται στην απόδειξη της ελληνικής καταγωγής του προσώπου και δεν ασχολείται καθόλου με την «εθνική συνείδηση», όπως κατά κανόνα κάνει στις άλλες περιπτώσεις ομογενών, επιβεβαιώνοντας με πανηγυρικό τρόπο την ελαστική φύση της ιδιότητας του ομογενούς, για την οποία μιλήσαμε προηγουμένως.
43. Πρβλ. το άρθρο 31 του Κώδικα. Η γενική προθεσμία που θέτει ο νόμος 2690/1999 για την διεκπεραίωση των υποθέσεων από τη διοίκηση είναι αυτή των εξήντα ημερών.
44. Η οποία δικαιολογείται από τον φόρτο εργασίας. Περί αυτού είναι ενδεικτική η σημείωση σχετικής εγκυκλίου του Υπουργείου Εσωτερικών, κατά την οποία «η υποχρέωση που έχουν οι δημόσιες υπηρεσίες ν' απαντούν στους πολίτες μέσα στις προθεσμίες που προβλέπονται από το νόμο, δεν ισχύει όταν πρόκειται για υποθέσεις που αφορούν κτήση-αναγνώριση, απώλεια και ανάκτηση της ελληνικής ιθαγένειας. Η αναγκαιότητα της ρύθμισης αυτής είναι πρόδηλος, αφού για τα ως άνω θέματα απαιτείται αρκετός χρόνος προς έρευνα και συγκέντρωση των απαραίτητων στοιχείων, για να καταστεί δυνατή η εξέταση των αιτημάτων.» Πρβλ. Εγκύκλιος Φ.32089/10641 της 26.5.1993. «Κοινοποίηση διατάξεων του Νόμου 2130/1993 που αφορούν τροποποίηση διατάξεων του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας και παροχή οδηγιών εφαρμογής τους.»
45. Τέτοιου είδους αποφάσεις αφορούν κυρίως στην πλημμελή εφαρμογή του πρώην άρθρου 19 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας, το οποίο προβλέπει τη δυνατότητα αφαίρεσής της σε περίπτωση που ο αλλογενής εγκαταλείψει το ελληνικό έδαφος χωρίς πρόθεση επανόδου (πρβλ. στη μελέτη του Κωστόπουλου, *idem*, σ. 64). Μια απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας στην οποία αξίζει ο κόπος να αναφερθούμε επίσης είναι η 603/2003 η οποία ακυρώνει την αφαίρεση ιθαγένειας, η οποία δεν κοινοποιήθηκε στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο. Στο πνεύμα της αρχής της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του πολίτη προς την διοίκηση, ακυρώθηκε η πράξη που ανακαλεί την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με το σκεπτικό ότι δεν επιτρέπεται η διοίκηση να αφινιδιάζει τον διοικούμενο ο οποίος έζησε επί δεκατρία ολόκληρα χρόνια πιστεύοντας ότι είναι Έλληνας από τη γέννησή του.
46. «Είναι εύλογο ότι για απλά θέματα ιθαγένειας, όταν δεν απαιτείται έρευνα και τα δικαιολογητικά είναι στη διάθεση του υπαλλήλου, οι ενέργειες της διοίκησης θα είναι άμεσες, ο πολίτης θα ενημερώνεται έγκαιρα και δεν θα γίνεται κατάχρηση της εν λόγω διάταξης.» Εγκύκλιος του Υπουργείου Εσωτερικών, Φ/102744/2709 της 28.1.2005.
47. Ν.Αλιβιζάτος, *Εισαγωγική προσφώνηση στην εκδήλωση με αφορμή την υιοθέτηση του Νέου Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας*, που διοργανώθηκε από την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου με θέμα «Ιστορία και Συγκυρία της Ελληνικής Ιθαγένειας».
48. 24755/6.4.1990
49. Πρβλ. άρθρα 11 και 12 του Αναγκαστικού νόμου 2280/1940.
50. Με το άρθρο 23 του νόμου 2130/1993.
51. Συζητάμε για δύο βιβλία: της Ζ. Παπασιώπης-Πασιά και του Σ. Γραμμένου στα οποία παραπέμπουμε στις υποσημειώσεις 9 και 23 αντίστοιχα.
52. Κ. Tsitselikis, (2004) 'Citizenship in Greece: Present Challenges for Future Changes', in www.kemo.gr, σ. 14.
53. Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Δελτίο Τύπου σχετικά με τη νέα νομοθεσία για τη μετανάστευση*, Δεκέμβριος 2000 (www.hlhr.gr).
54. Συνήγορος του Πολίτη, *Ετήσια Έκθεση 1998*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1999, σ. 31.
55. Ο Κώδικας καταψηφίστηκε από τα δύο κόμματα της αριστεράς: το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και τον Συνασπισμό της Αριστεράς, οι εκπρόσωποι των οποίων εξέφρασαν ουσιαστικές αντιρρήσεις κυρίως ως προς τις ιδιαίτερα αυστηρές προϋποθέσεις πολιτογράφησης και το ύψος του παραβόλου αίτησης πολιτογράφησης.